

วิทยานิพนธ์

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดพิษณุโลก

รศ.ดร.นงคราญ กาญจนประเสริฐ
ผู้อำนวยการศูนย์วิจัย สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม

ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดพิษณุโลกอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย ตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ 16 องศา 31 ลิปดา 23 วิลิปดาเหนือ ถึงละติจูดที่ 17 องศา 44 ลิปดา 31 วิลิปดาเหนือ และลองจิจูดที่ 99 องศา 52 ลิปดา 27 วิลิปดาตะวันออก ถึงลองจิจูดที่ 101 องศา 04 ลิปดา 34 วิลิปดาตะวันออก มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 10,815,854 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 6,759,909 ไร่ นับเป็นจังหวัดที่มีขนาดกลาง เมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ อาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงมีดังนี้คือ

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอน้ำปาดจังหวัดอุตรดิตถ์ และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีจุดเหนือสุดของจังหวัดอยู่ที่ ตำบลบ่อภาค อำเภอชาติตระการ

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเมืองและอำเภอสว่างงาม จังหวัดพิจิตร โดยมีจุดใต้สุดของจังหวัด อยู่ที่ ตำบลวังโพรง อำเภอเนินมะปราง

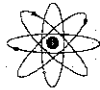
ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเพชรบูรณ์ และอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย โดยมีจุดตะวันออกสุดอยู่ที่ตำบลบ่อโพธิ์ อำเภอนครไทย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอศรีสำโรง จังหวัดสุโขทัย และอำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร โดยมีจุดตะวันตกสุดอยู่ที่ตำบลนิคมพัฒนา อำเภอบางระกำ

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดพิษณุโลกมีลักษณะภูมิประเทศประกอบด้วยภูเขาสูง เนินเขา ที่สูง และที่ราบลุ่ม โดยมีภูเขาสูงกระจายเป็นหย่อมๆ ตามบริเวณขอบของจังหวัดทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันออก และตะวันออกเฉียงใต้ แล้วลาดเทลงมาทางด้านตะวันตก ส่วนตอนกลางมีลักษณะเป็นที่สูง และเนินเขาสูง ๆ ต่ำๆกระจายอยู่ทั่วไป สำหรับด้านตะวันตกเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ดังนั้นจึงพบว่าลำน้ำสำคัญมักไหลจากด้านตะวันออกไปตะวันตก หรือจากเหนือไปใต้สามารถจำแนกลักษณะภูมิประเทศเป็นเขตใหญ่ ๆ ได้ 3 เขตคือ

สรภ.พิบูลสงคราม

ไทยพบ

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

1. **เขตภูเขาสูง** เป็นภูเขาสูงทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันออก และตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดในเขตอำเภอดงหลวง นครไทย และเนินมะปราง แบ่งเป็นเขตย่อยได้คือ

1.1 **ภูเขาสูงด้านตะวันออกเฉียงเหนือ** เป็นภูเขาสูงทางตอนเหนือของอำเภอดงหลวง นครไทย เป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาเพชรบูรณ์ ซึ่งต่อเนื่องมาจากจังหวัดเพชรบูรณ์

1.2 **ภูเขาสูงด้านตะวันออก** เป็นภูเขาสูงด้านตะวันออกของจังหวัดและของอำเภอนครไทยซึ่งเป็นเทือกเขาต่อเนื่องลงมาจากอำเภอดงหลวง นครไทย

1.3 **ภูเขาสูงด้านตะวันออกเฉียงใต้** เป็นภูเขาสูงด้านตะวันออกของอำเภอนครไทย มียอดเขาสูงสุดเพียงยอดเดียวคือ เขาปู่ (1,003 เมตร)

2. **เขตที่สูงและเนินเขาตอนกลาง** เป็นพื้นที่ซึ่งประกอบด้วยเทือกเขาทอดตัวยาวในแนวเหนือใต้พบในอำเภอดงหลวง อำเภอดงหลวง รวมทั้งตอนเหนือของอำเภอนครไทย ภูเขาเหล่านี้มีความสูงน้อยกว่า 1,000 เมตร เป็นเนินเขาสูง ๆ ต่ำ ๆ กระจายอยู่ทั่วไป

3. **เขตที่ราบลุ่ม** เป็นพื้นที่ด้านตะวันตกของจังหวัด ครอบคลุมพื้นที่หลายอำเภอ เช่น อำเภอดงหลวง อำเภอดงหลวง อำเภอดงหลวง อำเภอดงหลวง และบางส่วนของอำเภอนครไทยกับอำเภอดงหลวง เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นพื้นที่ราบลุ่ม จึงมีลำน้ำไหลผ่านหลายสาย สำหรับแม่น้ำสำคัญซึ่งไหลผ่านตอนกลางของเขตนี้ ได้แก่แม่น้ำน่าน

โครงสร้างทางธรณีวิทยาและแหล่งแร่

โครงสร้างทางธรณีวิทยา (Geology Structure) หินพื้นฐานซึ่งประกอบเป็นโครงสร้างทางธรณีวิทยาของจังหวัดพิษณุโลก ส่วนใหญ่เป็นหินชั้น โดยมีอายุระหว่าง ไทรแอสสิก ถึงครีเตเชียส (65-225 ล้านปี) จัดอยู่ในกลุ่มหินชุดโคราช (Khorat Group) หินที่พบส่วนใหญ่เป็นหินทราย หินทรายแป้ง และหินดินดาน สีเทา สีเทาปนน้ำตาล สีน้ำตาลปนแดง สีแดงปนเทา ฯลฯ รวมทั้งพบหินกรวดมน กรวด หินปูน ปูน และไมกา แทรกอยู่ในรูปของจุดประหรือเป็นชั้นตัดผ่านหินฐานเหล่านั้น

หินอัคนี พบเพียงเล็กน้อย ลักษณะเป็นภูเขาโดด ๆ กระจายตัวเป็นหย่อมเล็กประมาณ 7 แห่ง ประกอบด้วย หินไรโอไลต์ แอนดีไซต์ และหินภูเขาไฟประเภททัฟฟ์และแอ่งโคลเมอเรต รวมอยู่ด้วย หินเหล่านี้เกิดในยุคเพอร์โมไทรแอสสิก (Permo – triassic) อายุประมาณ 225 ล้านปี

สำหรับหินซึ่งมีอายุเก่าแก่สุดของจังหวัดพิษณุโลก อยู่ในยุคเพอร์เมียน (อายุ 280 ล้านปี) เป็นหินชั้นประเภทหินปูนและมีหินชีสต์ปะปนบ้างพบบริเวณเล็กๆ เพียงแห่งเดียวที่อำเภอนครไทยรายละเอียดยัง

สรก.พิบูลสงคราม

วิทยานิพนธ์

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ของหินยุคต่าง ๆ เมื่อเรียงลำดับจากอายุเก่าแก่ที่สุดจนถึงใหม่สุดในปัจจุบันสรุปได้ดังนี้คือ

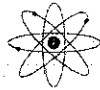
1. ยุคเปอร์เมียน (Nam Mahoran Ratburi) เป็นหินที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดของจังหวัดพิษณุโลก มีอายุประมาณ 280 ล้านปี พบเพียงเล็กน้อยในลักษณะภูเขาโดด ๆ
2. ยุคไทรแอสสิก (Triassic) มีอายุประมาณ 225 ล้านปี แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ Permo – triassic หน่วยหินลาด (Huai Hin Lat Formation) หน่วยหินน้ำพอง (Nam Pong Formation)
3. ยุคจูแรสสิก (Jurassic) มีอายุประมาณ 180 ล้านปี แบ่งออกเป็น 2 ระยะคือ หน่วยหินภูกระดึง (Phu Kradung Formation) หน่วยหินพระวิหาร (Phra Wihan Formation)
4. ยุคครีเตเชียส (Cretaceous) เป็นชุดหินโคราชที่ค่อนข้างใหม่ มีอายุประมาณ 135 ล้านปีแบ่งออกได้เป็น 2 หน่วยคือ หน่วยหินเสาขัว (Sao Khua Formation) หน่วยหินภูพาน (Phu Phan Formation)
5. ยุคควอเตอร์นารี (Quaternary) เป็นตะกอนยุคใหม่สุด มีอายุประมาณ 1.5 ล้านปี ครอบคลุมพื้นที่ต่าง ๆ จนทำให้เกิดลักษณะภูมิประเทศหลายแบบ เช่น ตะพักลำน้ำ เนินตะกอนรูปพัด และที่ราบน้ำท่วมถึง ในพื้นที่หลายแห่ง แบ่งออกได้ 2 บริเวณคือ ตะพักลำน้ำที่เกิดจากการทับถมของตะกอนยุคเก่า (Alluvial Terrace of Old Alluvium) ได้แก่ ตะพักลำน้ำระดับสูง (High Alluvium Terrace) ตะพักลำน้ำระดับต่ำ (Low Alluvium Terrace) และการทับถมของตะกอนยุคปัจจุบัน (Recent Alluvial deposit)

ลักษณะดิน

จังหวัดพิษณุโลก มีพื้นที่เกือบครึ่งหนึ่งทางด้านตะวันออกเป็นภูเขาที่สูง ดังนั้นจึงทำให้ลักษณะดินเป็นหน่วยผสม (Miscellaneous Land Type) ซึ่งมีความลาดชันมากกว่าร้อยละ 35 ถึงร้อยละ 44.055 ของพื้นที่จังหวัด ที่เหลืออีกร้อยละ 45.226 เป็นดินที่มีพัฒนาการมากในสองอันดับคือ อุลติซอลส์ และ อัลฟิซอลส์ ส่วนดินที่เกิดใหม่และค่อนข้างใหม่ พบเพียงเล็กน้อยคือในอันดับเอนติซอลส์ และอินเซปติซอลส์ ซึ่งมีเพียงร้อยละ 9.794 ของพื้นที่จังหวัดเท่านั้น

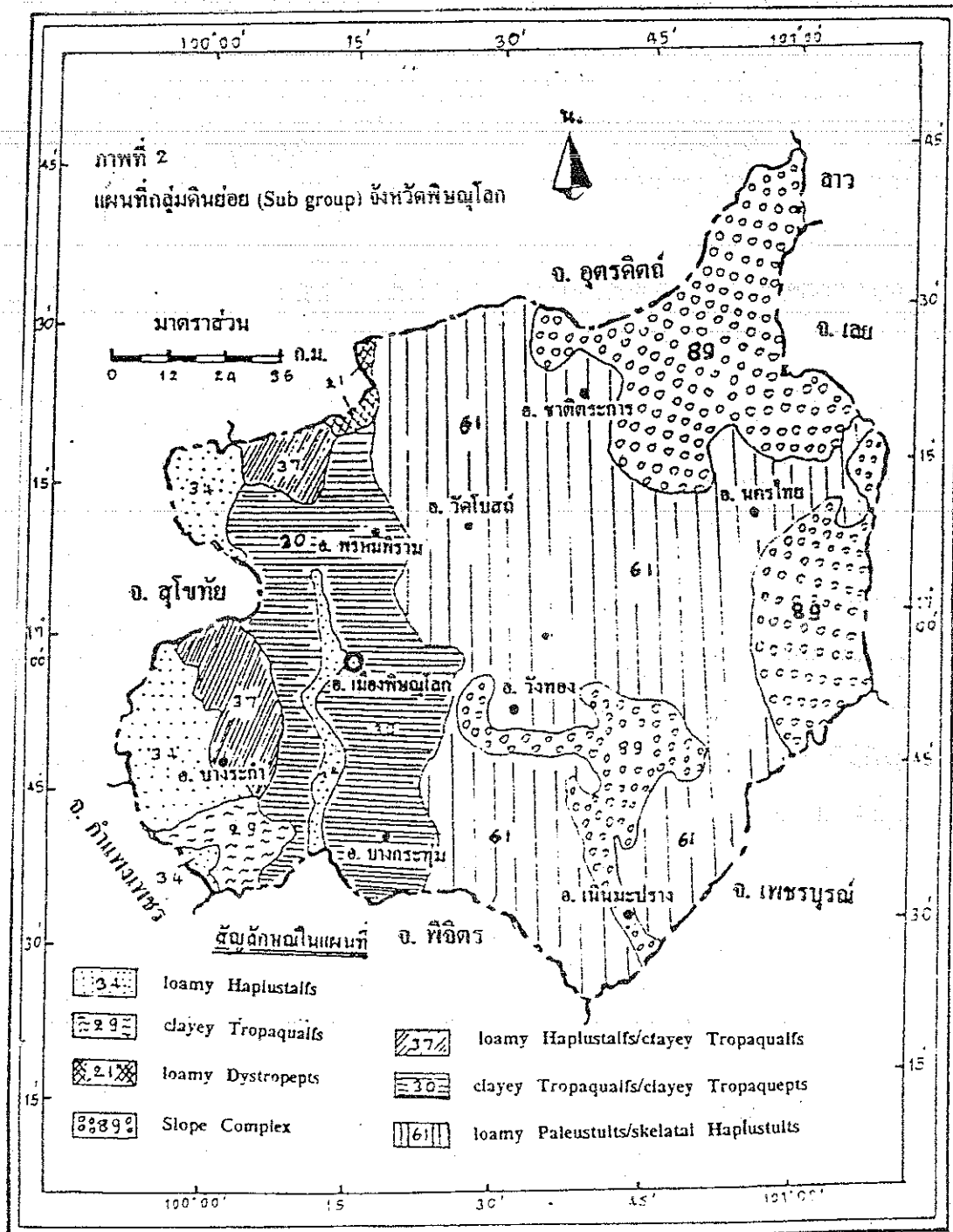
อันดับดินสำคัญที่พบในจังหวัดพิษณุโลก มีเพียง 4 อันดับคือ เอนติซอลส์ อินเซปติซอลส์ อัลฟิซอลส์ และอุลติซอลส์ โดยพบทั้งในลักษณะเป็นชุดดิน (Soil Series) หน่วยดินสัมพันธ์ (Soil Association) และหน่วยรวมของดิน (Undifferentiated Soil) อันดับดินสำคัญซึ่งสามารถแสดงในแผนที่มาตราส่วนขนาดเล็กได้มี 3 อันดับดินและ 6 กลุ่มดินย่อย (Sub Group)

สรภ.พิบูลสงคราม

วิทยานิพนธ์

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

สรภ.พิบูลสงคราม

วิทยัพย

ลักษณะทางภูมิศาสตร

ฤดูหนาว อากาศเริ่มหนาวเย็น ปริมาณปลายเดือนพฤศจิกายน จนถึงปลายเดือนกุมภาพันธ์ เดือนที่อุณหภูมิต่ำมากมีสองเดือนคือ เดือนธันวาคมมีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 18.1 องศาเซลเซียส และ เดือนมกราคมประมาณ 18.5 องศาเซลเซียส

ความชื้นสัมพัทธ์ โดยทั่วไปความชื้นสัมพัทธ์จะมีค่าสูงตั้งแต่ประมาณกลางเดือนพฤษภาคมจนถึงกลางเดือนตุลาคม พิสัยเฉลี่ยของความชื้นสัมพัทธ์มีค่าระหว่างร้อยละ 65 - 83 และมีค่าเฉลี่ยตลอดปีประมาณร้อยละ 74

แหล่งน้ำ

แม่น้ำลำธารที่สำคัญของจังหวัดพิษณุโลกมี 5 สายคือ แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน แม่น้ำแควน้อยแม่น้ำวังทอง (แม่น้ำเข็ก) และแม่น้ำเหือง นอกจากนั้นยังมีห้วยหนองคลองบึงสำคัญ ๆ อีกจำนวนมาก ซึ่งกระจายทั่วไปทั้งจังหวัด ลักษณะที่สำคัญของแม่น้ำต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

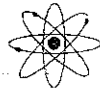
1. **แม่น้ำยม** มีกำเนิดจากที่สูงทางตอนเหนือของประเทศไทย ไหลผ่านที่ราบด้านตะวันตกทางตอนเหนือของอำเภอบางระกำ มีลักษณะการไหลคดเคี้ยวไปมา ไหลออกจากจังหวัดพิษณุโลก ทางด้านตะวันออกของอำเภอบางระกำ เข้าสู่จังหวัดพิจิตร

2. **แม่น้ำยม** มีต้นกำเนิดจากที่สูงและภูเขาทางตอนเหนือของประเทศไทย เข้าสู่จังหวัดพิษณุโลกทางตอนเหนือของอำเภอพรมพิราม แม่น้ำน่านจะไหลคดเคี้ยวไปมาผ่านตอนกลางของเขตที่ราบลุ่มในแนวเหนือใต้ จนกระทั่งถึงตอนใต้ของอำเภอบางกระทุ่ม รวมความยาวที่ไหลผ่านจังหวัดพิษณุโลกตามลำน้ำประมาณ 127.5 กิโลเมตร

3. **แม่น้ำแควน้อย** ต้นกำเนิดจากกลุ่มภูเขาหลวงพระบางและเทือกเขาเพชรบูรณ์ ไหลในแนวตะวันตกเฉียงใต้ผ่านตอนเหนือของอำเภอนครไทย รวมกับลำน้ำภาค ไหลลงมาทางใต้ผ่านตอนกลางของจังหวัดพิษณุโลก ในแนวตะวันตก - ตะวันออก สู่เขตที่ราบลุ่มน้ำน่าน ผ่านอำเภอดับสั อำเภอพรมพิราม และอำเภอมือง รวมกับแม่น้ำน่าน ความยาวของแม่น้ำแควน้อยทั้งหมดประมาณ 185 กิโลเมตร

4. **แม่น้ำวังทอง** ต้นน้ำเกิดจากภูเขาสูงทางตะวันออกเฉียงใต้ ของจังหวัดพิษณุโลก มีลำน้ำสำคัญ 2 สายคือ คลองเข็กน้อยกับคลองเข็กใหญ่ ทั้งสองสายนี้ใช้เป็นแนวแบ่งเขตจังหวัดพิษณุโลก ทางด้านอำเภอนครไทยและอำเภอดับสั กับเขตอำเภอล่มสั จังหวัดเพชรบูรณ์ เมื่อคลอง

สรภ.พิบูลสงคราม

วิทยาศาสตร์

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

เข็ญน้อยกับคลองเข็ญใหญ่รวมกันแล้ว ไหลมาถึงอำเภอวังทอง เรียกว่าแม่น้ำวังทอง เข้าเขตอำเภอบางกระทุ่มเรียกว่าคลองวังทอง เข้าสู่อำเภอเมืองพิษณุโลก รวมกับแม่น้ำน่านความยาวของแม่น้ำวังทองประมาณ 135 กิโลเมตร

5. แม่น้ำเหือง มีต้นกำเนิดจากภูเขาสูงบริเวณปากนกกแก้ว คือภูไทเหือง ภูขวาง ในอำเภอชาติตระการ มีบางส่วนเป็นแนวแบ่งเขตอำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก กับกิ่งอำเภอนาแห้ว จังหวัดเลยจุดที่แม่น้ำเหืองไหลจดกับเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นั้นมีลำน้ำเหืองงา (Nam Heung Nga) ซึ่งมีต้นกำเนิดจากภูเมี่ยง ภูสอยดาว และภูเขาสูงในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ไหลลงมาในแนวเหนือใต้ เป็นแนวแบ่งเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวกับ อำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลกแม่น้ำเหืองยังเป็นแนวกันเขตแดนระหว่างจังหวัดเลยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แล้ววกไปรวมกับแม่น้ำโขงรวมความยาวตลอดสายประมาณ 130 กิโลเมตร แต่ส่วนที่เป็นต้นน้ำในเขตจังหวัดพิษณุโลกยาวประมาณ 20 กิโลเมตรเท่านั้น

ป่าไม้

พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดพิษณุโลก ส่วนใหญ่พบในเขตภูเขาสูง เมื่อ พ.ศ. 2536 สถิติของกรมป่าไม้กล่าวไว้ว่ามีเนื้อที่ประมาณ 2,428 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,517,500 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 22.45 ของเนื้อที่จังหวัด (สำนักงานป่าไม้จังหวัดพิษณุโลก, 2539) ลักษณะโดยทั่วไปเป็นป่าดงดิบของไม้ผลัดใบและป่าสนเขา ไม้ที่นำออกจากป่าได้แก่ไม้ยาง ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้สัก และไม้อื่น ๆ ส่วนที่เป็นผลผลิตจากป่า เช่น กล้วยไม้ และน้ำผึ้ง เป็นต้น

อุทยานแห่งชาติ ในจังหวัดพิษณุโลกมี 3 แห่งได้แก่

1. อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง (ตามพระราชกฤษฎีกา พ.ศ.2518) ส่วนที่อยู่ในเขตจังหวัดพิษณุโลก คือที่อำเภอนครไทย มีเนื้อที่ประมาณ 1,103.24 ตารางกิโลเมตร
2. อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า (ตามพระราชกฤษฎีกา พ.ศ.2527) มีเนื้อที่ 307 ตารางกิโลเมตร อยู่ในเขตอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ 233.32 ตารางกิโลเมตร
3. อุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ อยู่ในอำเภอชาติตระการ (ตามพระราชกฤษฎีกา พ.ศ.2530) มีเนื้อที่ประมาณ 543 ตารางกิโลเมตร

ไทยนิวเคลียร์

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ในจังหวัดพิษณุโลกมี 1 แห่ง ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเมี่ยง-ภูทอง (ตามพระราชกฤษฎีกา พ.ศ.2535) มีเนื้อที่ประมาณ 656,512 ตารางกิโลเมตร อยู่ในเขตจังหวัดพิษณุโลก คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ 402,647 ตารางกิโลเมตร

วนอุทยานเขตห้ามล่าสัตว์ป่าและสวนรุกขชาติ ในจังหวัดพิษณุโลกมีรวม 7 แห่งคือ

1. วนอุทยานภูแดงร้อน อยู่ในอำเภอวังทอง มีเนื้อที่ 6,141 ไร่
2. วนอุทยานภูสอยดาว อยู่ในอำเภอชาติตระการ มีเนื้อที่ 48,962.5 ไร่
3. วนอุทยานแก่งเจ็ดแคว อยู่ในอำเภอวัดโบสถ์ มีเนื้อที่ 12,750 ไร่
4. วนอุทยานเขาพนมทอง อยู่ในอำเภอวังทอง มีเนื้อที่ 6,141 ไร่
5. เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ถ้ำผา-ท่าพล อยู่ในอำเภอเนินมะปราง มีเนื้อที่ 1,775 ไร่
6. เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองน้ำขาว อยู่ในอำเภอบางระกำ มีเนื้อที่ 358 ไร่
7. สวนรุกขชาติสุโขทัย อยู่ในอำเภอวังทอง มีเนื้อที่ประมาณ 1,000 ไร่
8. อยู่ระหว่างดำเนินการประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่า เขาน้อย เขาประดู่ อยู่ในอำเภอวังทองและอำเภอวัดโบสถ์ มีเนื้อที่ 80,900 ไร่

ป่าสงวนแห่งชาติ ในจังหวัดพิษณุโลก มีจำนวน 13 ป่า แยกเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจที่เสื่อมสภาพ กรมป่าไม้ได้มอบให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.)

ในด้านการทำลายป่า มีราษฎรบางส่วนในท้องที่อำเภอชาติตระการ นครไทย วังทอง และเนินมะปราง เข้าบุกรุกทำลายป่าเนื่องจากไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ปัจจุบันพื้นที่ป่าไม่ถูกทำลายประมาณร้อยละ 4.7 ต่อปี (สำนักงานจังหวัดพิษณุโลก , 2535)

หมายเหตุ สรุปล้อมมาจากเนื้อเรื่องส่วนหนึ่ง ใน รายงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาลักษณะดิน และการใช้ปุ๋ยสำหรับข้าวโพด ในจังหวัดพิษณุโลก ” 2540.

โดย นงคราญ กาญจนประเสริฐ.